

Original Article: Examining the concept of environmental security and its challenges with a case study in Iranian and international law

Tahereh Farmanesh¹, Omid Norouzi², Ali Taghi Khani³, Ebrahim moghadam^{4,*}

¹ PhD in Theology, Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mazandaran University, Mazandaran, Iran

² Assistant Professor, Faculty of Law and Political Sciences, Azad University, Shahriar Branch, Tehran, Iran

³ Assistant Professor of Private Law, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

⁴ Ph.D student of International Law, Kish Campus International University, Kish, Iran

Citation Tahereh Farmanesh, Omid Norouzi, Ali Taghi Khani, Ebrahim moghadam, **Examining the concept of environmental security and its challenges with a case study in Iranian and international law** . *J. Law Political Stud.*, 2023, 3(4), 318-329.

 <https://doi.org/10.48309/jlps.2023.4.6>

Article info:

Received: 27 September 2023

Accepted: 21 December 2023

Available Online: 22 December 2023

ID: JLPS-2312-1109

Checked for Plagiarism: Yes

Keywords:

pollution, climate change, national security, environment

ABSTRACT

Today, the centrality of military security is interwoven with biological and climate issues at the national and international levels, and more than ever, these aspects have received the attention of world leaders and politicians. In this direction and in order to investigate the major environmental issues and the impact of these issues on national security in a descriptive-analytical way and by referring to library sources and examining them, we are looking for an answer to the question that the impact of climate and environmental changes in to what extent is Iran's national security? This study showed that the security approach to the environment, in international law, has a fundamental place in the laws of countries. This issue has had a wide influence in the field of technology, business, industry, energy use. At the same time, work specialization and the growing role of social organizations in weakening the restrictions imposed by the environment have had a tremendous impact on the proliferation of security problems, and as a result, it has weakened the atmosphere of international relations between governments and sometimes led to conflicts. Is. This article also shows that in Iranian law, issues related to water shortage crisis and air pollution have an immediate and vital importance in terms of security and have managed to overshadow national security and authority.

*Corresponding Author: E.moghadam@gmail.com (Ebrahim moghadam)

مقاله پژوهشی: بررسی مفهوم امنیت زیست‌محیطی و چالش‌های آن با مطالعه

موردی در حقوق ایران و بین‌الملل

طاهره فرمنش^۱، امید نوروزی^۲، علی تقی‌خانی^۳، ابراهیم مقدم^{۴*}

^۱دکترای الهیات، گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران

^۲استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد واحد شهریار، البرز، ایران

^۳استادیار حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران

^۴دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه بین‌المللی پردیس کیش، کیش، ایران

ارجاع طاهره فرمنش، امید نوروزی، علی تقی‌خانی، ابراهیم مقدم، بررسی مفهوم امنیت زیست‌محیطی و چالش‌های آن با

مطالعه موردی در حقوق ایران و بین‌الملل، نشریه حقوق و مطالعات سیاسی، دوره ۳، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۲: ۳۱۸-۳۲۹.

<https://doi.org/10.48309/jlps.2023.4.6>

چکیده

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۵ مهر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۳۰ آذر ۱۴۰۲

تاریخ آنلاین شدن: ۱ دی ۱۴۰۲

آی دی مقاله: JLPS-2312-1109

بررسی شده با نرم افزار سرقت ادبی: بله

کلیدواژگان:

آلودگی، تغییرات اقلیمی، امنیت ملی، محیط‌زیست

امروزه محوریت امنیت نظامی با مسائل زیستی و اقلیمی در سطوح ملی و بین‌المللی عجین گردیده و بیش‌ازپیش این جوانب موردتوجه رهبران و سیاست‌مداران بزرگ جهان قرار گرفته است. در این راستا و به‌منظور بررسی اهم مسائل زیست‌محیطی و تأثیر این مسائل بر امنیت ملی به روش توصیفی - تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و بررسی آنها، به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که تأثیر تغییرات اقلیمی و زیست‌محیطی، در امنیت ملی ایران تا چه میزان است؟ این بررسی نشان داد که نگرش امنیتی به زیست محیطی، در حقوق بین‌الملل، جایگاهی بنیادین در قوانین کشورها دارد. این موضوع در حیطه فناوری، تجارت، صنعت، استفاده از انرژی، نفوذ گسترده داشته است. درعین‌حال تخصص کاری و نقش روبه‌رشد سازمان‌های اجتماعی در تضعیف محدودیت‌های اعمال شده توسط محیط‌زیست در تکثیر مشکلات امنیتی تأثیر شگرفی داشته است و در نتیجه فضای روابط بین‌المللی دولت‌ها را تضعیف نموده است و بعضاً منجر به درگیری‌هایی نیز شده است. این مقاله نیز نشان می‌دهد که در حقوق ایران مسائل مرتبط با بحران بی‌آبی و آلودگی هوا، اهمیت فوری و حیاتی در ابعاد امنیتی داشته و توانسته است امنیت و اقتدار ملی را تحت‌الشعاع خویش قرار دهد.

مقدمه

و اقتصاد افزایش داده است. همین امر منجر به آفرینش ادبیاتی جدید در زبان روابط بین‌المللی گردید از جمله: توسعه پایدار، امنیت زیست‌محیطی، ژئوپلیتیک زیست‌محیطی، امنیت فراگیر و... . در این رابطه امنیت محیط‌زیست با تهدیداتی نیز سروکار یافت که نتیجه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی انسان‌ها را تغییر داد؛ ولی در مقایسه با تهدیدات نظامی بسیار روند کندی را در پیش گرفت. این در حالی است که برخی از برنامه‌های هدف‌گذاری شده مرتبط با محیط‌زیست مانند برنامه

فرسایش وسیع محیط‌زیست و به‌تبع تخریب تدریجی و شکل‌گیری آلودگی‌ها متعدد در پایه‌های زیستی که گرمایش زمین را به همراه دارد، منجر به افزایش بیماری‌ها و بروز انواع جدید آنها شده است. شدت این موضوع در قرن کنونی زمینه درگیری بر سر منابع را در ابعاد ملی و فراملیتی افزایش داده است که ورود موضوعات اکولوژیک و زیست‌محیطی را در جنبه‌های مختلف حاکمیت همچون سیاست، امنیت، بهداشت

به نظر می‌رسد استمرار تخریب و تشدید آلودگی در محیط زیست کشور، نتایج زیانبار و عمیقی در روند رشد و توسعه کشور به دنبال خواهد داشت که بازسازی و مقابله با آن بسیار پرهزینه و رد عین حال زمانبر خواهد بود به گونه‌ای که اطلاق عنوان بحران برای وضعیت کنونی زیست‌محیطی امری معقول است. (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۳۴-۳۳).

بحران حاصله در محیط زیست تهدید مستقیم خویش را بر عناصر حیاتی از جمله جان، مال مردم روا خواهد داشت که به صورت پنهان شرایطی برای آفرینش آسیب‌های با وسعت تخریب بسیار بالا تشکیل می‌دهند. در بدترین حالت زمانی است که یک بحران خاموش، فعال گردد که به تبع تأثیرات فاحش و مخرب‌تری را نمایان می‌سازد. در روند اختلافات محیط زیستی که میان کشورها شکل گرفته است، قوانین بین‌المللی اساساً با قوانین داخلی هر کشور متفاوت است در نتیجه این قوانین بین‌المللی باید متکی بر توافق طرف‌های مربوط باشد و کشورها نیز می‌بایست خود را ملزم به رعایت آن بدانند. حال آنکه بسیاری از شهروندان یک کشور ممکن است با آن مخالف باشند. با این حال، در تمامی جوامع مجموعه‌ای از سیاست‌ها، موافقتنامه‌ها و پیمان‌های بین‌المللی که به برخی از مسائل زیست‌محیطی پرداخته‌اند لازم‌الاتباع هستند که به آنها اصطلاحاً قوانین بین‌المللی زیست‌محیطی می‌گویند.

۱- بررسی مفهوم امنیت

واژه «امنیت» به‌عنوان ابزار اصلی و فعال در فرایند پژوهش پیش رو با یک نگرش بی‌طرفانه و جدی بررسی می‌شود. زیرا ورودی اصلی برای تبیین صحیح جوانب تهدیدات و آسیب‌های ناشی از تخریب و تضعیف زیست محیط است. بر همین اساس، در ادبیات تحقیق پیش رو همچون مطالعات علمی دیگر با تعریف اصطلاح و مفهوم «امنیت» مطالعه آغاز می‌گردد و این امر نشان‌دهنده برداشت یک گام اساسی در ارائه صحیح جوانب موضوع است. همچنان که در همین رابطه برخی عنوان می‌کنند: «چنانچه بخواهم شما را درک کنم، باید پیش از هر چیز اصطلاحات و مفاهیم خود را روشن کنید. به

برای برگرداندن تخریب زیست‌محیطی یک اکوسیستم کامل و یا مواردی از احیای مجدد آن در راستای دسترسی به نتایج موردنظر که زمینه حفظ امنیت حکومت‌ها را تضمین نماید، می‌تواند دست‌کم ۵۰ سال طول بکشد و یا برای تأثیرگذاری سیاست‌های مربوط به بازگردانی لایه ازن حداقل تا ۱۰ سال زمان موردنیاز است و یا سیاست ایجاد تغییرات اقلیمی حتی بیشتر از آن زمان می‌خواهد. (پیشگاهی فرد و علیزاده، ۱۳۹۰: ۱۱۶).

در ایران نیز روند تخریب محیط‌زیست همچون سایر جوامع بین‌المللی در طول چند دهه اخیر افزایش بی‌سابقه‌ای یافته و در بسیاری از موارد، این روند از دیگر کشورها جدی‌تر بوده است. بیشترین آمار نگران‌کننده مرتبط با محیط‌زیست در ایران نتیجه موقعیت سرزمینی ایران است و درعین‌حال، کم‌توجهی به نقش محیط و اقتضائات آن در طراحی و اجرای سازه‌ها، مصنوعات و فضاها از سوی سازمان‌های دولتی و همچنین ناآگاهی عموم مردم از این موضوعات بوده است. به نظر می‌رسد استمرار چنین وضعیتی طی دو دهه پیش‌روی کشور و چشم‌انداز جوامع دیگر نشان می‌دهد که قطعاً با چالش‌های امنیتی محیطی پرهزینه و زمان‌بری روبه‌رو هستیم که از نقش و تأثیر مستقیم و مؤثری نیز برخوردار هستند. (کاویانی‌راد، ۱۳۸۹: ۳۳)

در حوزه تحقیقاتی که از سوی بانک جهانی در سال‌های مختلف توسط این بانک و همچنین دانشگاه ییل انجام شده است نشان می‌دهد شاخص جهانی عملکرد زیست‌محیطی در جوامع مختلف در سال ۲۰۱۳ که این دانشگاه به صورت دوره‌ای منتشر می‌نماید نشان می‌دهد که ایران بین ۱۳۲ کشور جهان باکسب نمره ۴۲/۷۳ در مقام ۱۱۴ بوده است. این در حالی است که ایران در سال ۲۰۰۸ در رتبه ۶۷ جهان و در سال ۲۰۱۰ در رتبه ۷۸ قرار داشته است. نکته قابل توجه آن است که هیچ کشوری در بین دو اندازه‌گیری متوالی بیش از ۳۰ پله تنزل ننموده است. (اصلی پور و شریف زاده، ۱۳۹۴: ۲۴۷).

مختص نمی‌شود بلکه سطوح، ابعاد و چالش‌های فراتری را نیز شامل می‌شود. (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۳).

باتوجه به اینکه انسان هسته نخست بنیاد جامعه بشری و عنصر اساسی تکوین آن به‌شمار می‌آید، طبیعی و مسلم است که امنیت نیاز اول هر انسانی است. با فرض بر اینکه دسته و یا گروهی از جوامع نیازی به همکاری با دیگر اجتماعات ندارند اما از آنجائیکه جوامع انسانی از افراد تشکیل شده و سنت زندگی اقتضا می‌کند که افراد و گروه‌ها با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، بنابراین این دیگر جوامع هستند که نیازمند تعامل با آنان خواهند بود. آنان در مقابل خطری که احتمالاً امنیت دو طرف را تهدید می‌کند، به اقدامات مشترکی دست می‌زنند. بینش رئالیستی امنیت بر مبنای اصل مسلم مرکزی آنارشیستیک بودن نظام بین‌الملل که مترداف با وضعیت جنگی است، شکل گرفته است. در غیاب یک حکومت مرکزی، محیط بین‌الملل محیط خودیاری^۲ است؛ به این معنا که چون دولتی وجود ندارد تا امنیت اعضا (دولت‌ها) را تأمین کند، همه آنها برای تأمین امنیت اعضا تنها می‌توانند بر قدرت خود تکیه ورزند. هدف نهایی تمامی واحدها، کسب و حفظ امنیت به‌شمار می‌رود. حفظ بقاء و به دست آوردن منابع ملی با تکیه بر قدرت خویش در حوزه نظامی صورت می‌پذیرد. در رویکرد سنتی، امنیت مترداف وجود دشمن خارجی بوده که ضرورت بقاء ایجاد می‌کرد، شکست داده شده و یا به وسیله قدرت نظامی، به عقب رانده شود. به‌طور عام، این مفهوم با اندیشه رئالیسم کلاسیک در یک راستا قرار می‌گرفت (میرفخرایی، ۱۳۸۷: ۱۶۶).

از آنجائیکه رئالیست‌ها کشورها را پیوسته در حال نزاع و رقابت می‌یافتند، اولین دغدغه آنان برقراری امنیت نظامی بود. رئالیسم، به‌طور سنتی جریان اصلی رویکرد امنیتی (و یا مطالعات استراتژیک) است که تعریف محدودی از امنیت ارائه می‌دهد. رئالیسم، امنیت را به دولت ارجاع می‌دهد که آن را از طریق تهدید و یا استفاده از زور به دست می‌آورد. بنابراین

طور مسلم هر چه فرایند به‌کارگیری صحیح مفاهیم موفق‌تر صورت گیرد، به واقع‌گرایی برای تبیین دقیق ابعاد موضوع، نزدیک‌تر شده و فهم آن را برای محقق آسان‌تر، و درک آن را برای گیرنده تسهیل می‌کند. (حسینی، ۱۳۸۵: ۶۳).

مفهوم «امنیت» نیز باتوجه به اینکه محتوای شناختی آن با ارزش‌ها و معانی پر مخاطره بارگذاری می‌شود، «مشکل ویژه-ای» برای اندیشمندان و دانشگاهیان به‌شمار می‌آید. مفهوم «امنیت» از جمله مفاهیم پایه‌ای در گفتمان روابط بین‌الملل است. اهمیت این مفهوم از آنجا نشئت می‌گیرد که دغدغه طبیعی حیات و بقا همواره مسئله بااهمیت بشر از زمان پیدایش تا به امروز است و امنیت‌طلبی با سرشت انسان‌ها آمیخته شده است. (میرفخرایی، ۱۳۸۷: ۱۶۶).

در واقع برای تمامی موجودات زنده، در شرایط مختلف، مسئله امنیت پیوسته در درجه اول توجه بوده و همچنان خواهد بود. امنیت، به عنوان اهرم محرک فعالیت‌ها و متغیری حاکم بر تعاملات و روابط میان انسان‌ها می‌باشد... با پیدایش انسان به عنوان یکی از این موجودات، مرزهای مفاهیم و تطبیق مقوله امنیت تا ابعاد ویژگی‌های فردی و اجتماعی انسانی گسترش یافت. مفهوم امنیت^۱ از دشوارترین و ابهام‌برانگیزترین مفاهیم در مباحث علمی و تحلیل مناسبات سیاسی محسوب می‌شود. با این اعتبار که مفهومی است ترکیب یافته و متغیر از حیث محتوا و دلالت‌های نسبی که به چالش کشیده شدن و مورد تهدید قرار گرفتن آن به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم در جوامع مختلف ذیل مواردی چون درجات (فرد، اجتماع، دولت و نظام بین‌الملل)، انواع (نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و...)، ابعاد (کوتاه، متوسط و یا بلند مدت، موقت یا مستمر) و زمان‌های مختلف (حال و یا آینده) بررسی می‌گردد و به عنوان هسته مرکزی مطالعات امنیت و سیاست بین‌المللی برخی کشورها نیز می‌باشد. پس این مفهوم همچون گذشته صرفاً به تجهیزات نظامی

² Self-help

¹ Security

قبال منازعاتی همچون هویت گروهی و فرهنگی آن‌چنان اهمیتی ندارند. این دیدگاه بیان می‌کند که نگاه رئالیستی در این زمینه نگاهی تقلیل‌گرایانه^{۱۰} است. مطلب دوم آنکه توانایی دولت در تأمین امنیت شهروندان، توسط برخی از تهدیدات فرسایشی و غیرنظامی دیگر همچون مشکلات زیست‌محیطی، افزایش جمعیت، امراض، مشکلات پناه‌جویان و کمبود منابع، مورد تهاجم قرار گرفته است. این رویکرد بازتاب‌دهنده طیف گسترده‌تری از موضوعات مربوط به مسئله امنیت انسانی^{۱۱} است که شامل تمام زوایای زندگی و کرامت انسانی می‌شود. مفهوم امنیت انسانی بر حقوق فردی متمرکز است و نه دولت. این مفهوم چنین بیان می‌کند که هدف اصلی هرگونه سیاستی در وحله نخست باید تحقق امنیت فرد در کنار امنیت دولت باشد. دولت می‌تواند در امنیت به سر ببرد، درحالی‌که شهروندان آن به دلایل مختلفی فاقد شرایط امنیتی باشند و درگیر نا امنیتی‌هایی از قبیل نابسامانی در توزیع ثروت، یا ظهور قوم‌گرایی در جوامع چند قومیتی، یا شرایط طبیعی و اقلیمی مانند زمین‌لرزه، آتشفشان، سیل، درگیری و اختلافات جدایی و یا آزادی-خواهانه‌ای باشند که نیاز به تأمین امنیت این موارد را منوط به مداخله نهادهای منطقه‌ای یا بین‌المللی می‌کند. سازمان‌های انسان‌دوستانه در شرایطی به کمک و یاری دولتی می‌شتابند که آن دولت توانایی تأمین نیازهایش را نداشته باشد.

در گزارش سال ۱۹۹۴ در برنامه توسعه سازمان ملل متحد^{۱۲} هفت بُعد امنیت انسانی، براساس فلسفه نیازهای انسانی مطرح شد:

(۱) امنیت اقتصادی: درآمد پایه تضمین شده

برای هر فرد؛

(۲) امنیت غذایی: تضمین حداقل غذا برای هر فرد؛

انتقال یافت. شاید کسی که بیشترین نوشته‌ها را در رابطه با معمای امنیت داخلی یافت، بری بوزان است که آن را رویکرد «آنارشی در حال ظهور» (Emerging Anarchy) نام نهاد.

¹⁰ Reductionism

¹¹ Human Security

¹² UNDP

می‌توان تعریف سنتی مفهوم امنیت را در سه مورد ذیل خلاصه کرد:

(۱) تمرکز صرف و توجه بیش از حد بر روی جنبه‌های نظامی امنیت و نادیده گرفتن دیگر جوانب؛

(۲) برخورد با مسئله امنیت از دیدگاهی جزئی و یک‌جانبه و غفلت از ماهیت کلی و مرکب آن به‌عنوان نتیجه تعامل عوامل ذهنی و عینی و تأثیرات داخلی و خارجی؛

(۳) فقدان مدل تحلیل نظری^۳ مفاهیم امنیتی، عوامل تعیین‌کننده و مشکلات آن، و قابلیت تطبیق به اشکال و انواع مختلفی از این مشکلات.

علی‌رغم پیشرفت مفهوم امنیت و تعمیم آن در دوران مدرن و ظهور تصاویر مفهومی و عملی جدید همچون امنیت ملی^۴، امنیت منطقه‌ای^۵، امنیت بین‌المللی^۶ و امنیت جهانی^۷، آن مشکلات همچنان ادامه‌دار بوده و تمرکز این نظریه تنها به معالجه تطبیقی مسائل و مشکلات معینی وابسته بود.

۲- بازاندیشی در مفهوم امنیت

با پایان جنگ سرد، انقلابی در حوزه مطالعات امنیت صورت گرفت که در آن، اندیشمندان^۸ و سیاست‌گذاران از رویکرد سنتی دال بر محوری بودن دولت و امنیت نظامی آن فاصله گرفته و به دنبال درک وسیع‌تری از مفهوم امنیت بودند. این استدلال دو دلیل عمده داشت: دلیل اول اینکه جنگ بین دولت‌ها به قوت خود باقی بود، اما امروزه جنگ‌های درون‌کشوری خشونت‌های بیشتری را در بردارند^۹. منافع ملی در

³ Theoretical Analysis Model

⁴ National Security

⁵ Regional Security

⁶ International Security

⁷ Global Security

^۸ مکتب کوپنهاک و به‌ویژه بری بوزان از پیش‌تازان گسترده‌سازی مفهوم امنیت بودند و ابعاد جدیدی همچون حوزه‌های اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و اجتماعی را شناسایی کردند. در واقع سعی شد تا شاخصه‌های بُعد نظامی را گسترش داده و مصادیق بیشتر و خارج از حوزه نظامی را بیفزایند.

^۹ با بالا گرفتن درگیری‌های قومی - نژادی درون برخی دولت‌ها (به‌ویژه دردهه ۱۹۹۰)، با تلاش‌های کنت والتز، مفهوم معمای امنیت از سطح تحلیل بین‌المللی به سطح تحلیل ملی (From the inter-state level to the intra-state) سطح تحلیل ملی

گوید امنیت زیست‌محیطی «به حفاظت و صیانت از زیست‌کره منطقه‌ای و جهانی به‌عنوان یک سیستم حمایتی ضروری و حیاتی که کلیه تشکیلات و فعالیت‌های بشر به آن بستگی دارد». زمانی که امنیت زیست‌محیطی این‌گونه تعریف شود، این تعریف به‌روشنی در دایره موضوعات امنیتی قرار می‌گیرد. زیرا متضمن همان خطراتی است که در طول جنگ سرد، حجمی از توجهات را به موضوع تسلیحات هسته‌ای معطوف کرد؛ یعنی امکان وقوع حوادثی که می‌تواند موجب انهدام و نابودی کامل تمدن بشری گردد. محیط‌زیست به‌عنوان یک سیاست‌گذاری، مدت بسیاری است که در دستور کار روابط بین‌الملل قرار داشته است. ترس و هراس از تخریب شتابان محیط‌زیست از دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ مطرح بود. اما به‌دلیل عدم وجود اطلاعات و داده‌های متقاعد کننده و نیز به علت تمرکز قاطع و قابل درک بین‌المللی بر خطرات ناشی از جنگ هسته‌ای، مسائل زیست‌محیطی هیچ‌گونه اولویت و ارجحیتی در سلسله مراتب اهداف حکومتی به‌دست نیاورد اما به تدریج نگرانی‌ها نسبت به محیط زیست نیز رو به افزایش رفت. در پی این تحول تدریجی سازمان ملل در سال ۱۹۷۲، در استکهلم کنفرانسی را در زمینه محیط زیست بشر برگزار کرد. این تحول را می‌توان سرآغاز فرایندی تلقی کرد «که به تأسیس تدریجی تعدادی از نهادها و مؤسسات زیست‌محیطی، توسعه و گسترش مداوم دستور کار امنیتی، و پذیرش فزاینده نظارت بین‌المللی که به رعایت معیارهای زیست‌محیطی منجر شد. (دادس، ۱۳۸۴: ۹۶-۱۰۲)

در اواخر دهه ۱۹۷۰ تقاضاها برای بازاندیشی در مفهوم امنیت شدت گرفت تا تهدیدات غیرنظامی همچون افزایش نرخ فقر، انتشار بیماری‌ها و شیوع طاعون و قحطی در بین مردم و تخریب محیط زیست را نیز شامل شود. به همین جهت مطالعات به سمت تحلیل روابط میان تغییرات زیست-محیطی و کشمکش‌های بین‌المللی سمت و سو گرفت که در نتیجه، کمبود منابع منجر به زوال اقتصادی و مهاجرت شهروندان به مناطق و کشورهای مجاور و سرانجام ورود به

۳) امنیت بهداشت: تضمین حداقل حمایت و مراقبت‌های بهداشتی از بیماری‌ها و پیشگیری از آنها؛
 ۴) امنیت زیست‌محیطی: ایمنی زمین، هوا و آب، و حمایت از انسان‌ها در مقابل تغییرات زیست‌محیطی و حفاظت از محیط‌زیست در برابر تخریب انسانی؛
 ۵) امنیت شخصی: حمایت از مردم در مقابل جرم و خشونت توسط دولت، دولت‌ها، بازیگران فراملی و...، به‌ویژه از زنان و کودکانی که بیشتر در معرض خطر قرار دارند؛
 ۶) امنیت جامعه: ضمانت ثبات در روابط اجتماعی سنتی و ارزش‌ها در مقابل خشونت‌های قومی، فرقه‌ای، مذهبی، دینی و زبانی؛
 ۷) امنیت سیاسی: تضمین زندگی انسانی در جامعه‌ای که حقوق بنیادین بشر مورداحترام قرار گیرد (جامعه‌ای که حقوق بشر را تضمین و ترویج دهد).

۳- مفهوم امنیت زیست‌محیطی

از دیدگاه لغوی، عبارت «محیط‌زیست» از «جاخوش کردن» و «به منزلت رسیدن» برگرفته شده است؛ یعنی بر مکانی چیره‌شدن و آن را منزلگاه خود قراردادن؛ بنابراین محیط زیست‌محیطی است که بشر در آن با تمام نیازهای حیات خود زندگی کرده و در آن با هم‌نوعان خود ارتباط برقرار می‌کند. در تعریفی دیگر، «محیط‌زیست چارچوبی است که در آن انسان در مجموعه‌ای از سیستم‌های طبیعی، اجتماعی و فرهنگی زندگی می‌کند که چرخه حیات او و دیگر موجودات را تشکیل می‌دهد (بوتکین، ۱۳۸۵: ۱۲۵).

امنیت زیست‌محیطی نیز همان حفاظت، ایمنی و امنیت اعضای جامعه از خطراتی است که در حال رخ‌دادن هستند و یا امکان وقوع آنها وجود داشته باشد. (سید نورانی، ۱۳۸۱: ۱۶۶).

در واقع امنیت زیست‌محیطی محصول نگرانی‌های امنیت ملی از کمبود منابع طبیعی و تخریب محیط‌زیست جهانی است و از سوی دیگر، نقش بازیگر متضاد جنگ سرد و نظامی‌گری در صحنه عملیات امنیت جهانی را ایفا می‌کند. بری بوزان می‌-

و جایگاه نخست بودن ایران تأثیر مستقیم دارد و ایران به‌عنوان یک قدرت به‌منظور پیشبرد اهداف خویش و می‌بایست با تحولات موجود در کشور خود و عرصه بین‌الملل، نیازمندی‌های خود را بررسی و تحولات درون و اطراف خود را در ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی مدنظر قرار دهد. ترسیم مسیر و شناسایی موانع و چالش‌ها در این زمینه و راه‌های مقابله با حتی چالش‌های احتمالی در برخورد با موضوع بحران زیست‌محیطی در کشور که به‌سرعت رو به حال گسترش است و جهات مختلفی از شدت این موضوع هر روز نمایان می‌گردد از جمله در حوزه تأمین انرژی و دستیابی به آن، آلودگی‌های متعدد در آب رودخانه‌ها و دریاها، پدیده روبه‌افزایش ریزگردها که از کشورهای همسایه از جمله عراق هر ساله وارد می‌شود، بیابان‌زایی‌های بسیار مخصوصاً در مناطق جنوبی و مرکزی کشور، خشکسالی، تغییرات آب‌وهوایی، رشد جمعیت و به تبع مهاجرت گسترده و خانوادگی، در ایجاد تنش و برهم‌زدن نظم و آرامش عمومی و در نهایت امنیت ملی ایران، تأثیرات قابل توجهی دارند. (جاجرمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۵).

با نگاهی دقیق‌تر به عوامل بروز مشکلات زیست‌محیطی می‌توان دریافت که عوامل مدیریتی در بروز یا تشدید این مشکلات سهیم و نقش بسزایی دارند. در زمینه ارتباط میان کمبود منابع آب و بحران‌های اجتماعی و اقتصادی مطالعات مختلفی صورت گرفته و مکرر بر این مسئله تأکید شده که بحران موجود در مسئله منابع آب، بحران کمبود آب نیست، بلکه بحران مدیریت و حکمرانی آب است. در این رابطه کمیسیون توسعه پایدار سازمان ملل در گزارشی اعلام کرد که «بحران آب در دنیا یک بحران حکمرانی است و نه بحران کمبود آب». برخی از محققین دیگر نیز معتقدند که مسئله کمبود منابع آب عامل ایجاد تنش و بحران نیست، بلکه ناشی از تنش و عدم مدیریت و حکمرانی صحیح آب است. علاوه بر این، مطالعات گوناگونی در خصوص بحران‌ها و تنش‌های ایجاد شده در قرن بیستم میلادی در سه منطقه مختلف دنیا؛ امریکا (امریکای مرکزی، امریکای شمالی، امریکای جنوبی و

شماری از درگیری‌ها شد. ویژگی مهم مسائل زیست‌محیطی محدود نشدن آنها در دو عنصر زمان و مکان است. در حالی که جنگ‌ها به‌عنوان مهمترین حوادثی که امنیت جوامع بشری را به مخاطره می‌افکنند، اما در نهایت چند سال بیش طول نمی‌کشند؛ در مقابل، جنگ سرد که بیشترین تأثیرات امنیتی را بر کشورهای جهان تحمیل کرد، حدود نیم قرن به‌طول انجامید. حوادث و وقایع اجتماعی، اقتصادی و غیره از این دسته‌اند؛ یعنی مدت کوتاهی در اوج تأثیرگذاری بر جوامع بشری قرار می‌گیرند و پس از مدتی به حالت تعادل باز می‌گردند. تغییرات اقلیمی موجب ایجاد جهانی بی‌ثبات می‌شوند که گاه توازن دوباره آنها قرن‌ها طول خواهند کشید. (تریف، ۱۳۸۲: ۹۵)

۴- امنیت زیست‌محیطی در ایران

از جمله اهداف و چشم‌اندازها در جوامع مختلف آن است که به دنبال اقداماتی در راستای کاهش روند آسیب به محیط‌زیست از طریق تعاملات بین‌المللی هستند و از این‌رو اقدام به برنامه‌ریزی‌هایی بلندمدت و چارچوب‌مند در این زمینه می‌نمایند. این موضوع در مورد ایران بیش‌ازپیش حائز اهمیت است و با عنایت به ماهیت مستقل نظام ایران که بر اساس اسلام بنا شده است که خود این موضوع از سوی نظام بین‌المللی به چالش‌های متعدد کشیده می‌شود در نتیجه تبیین راهبردهای استراتژیک و پیش‌بینی آنها در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران امری معقول بوده است. باین‌حال، سند مذکور حاوی الزامات مهم امنیتی دیگری نیز است که تمامی ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی و نظامی را در خود جای‌داده اما به‌صورت مجزا مشخص نموده است و از این‌رو در بررسی آن می‌بایست نگاهی چندجانبه به مقوله امنیت نیز داشت. (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۸).

موضوع امنیت ایران به‌عنوان جایگاه نخست منطقه‌ای اگر از زاویه نگاه محیط‌زیست بررسی شود نشان می‌دهد که ضعف و سوءمدیریت در موضوع آسیب‌های زیستی بر قدرت مذکور

از کمبود منابع آب رنج ببرد، از سوءمدیریت و ضعف حکمرانی بر آن رنج می‌برد؛ بنابراین ایجاد این تصور که یکی از راه‌های نجات منابع آب کشور و حل بحران آب، جلوگیری از افزایش جمعیت است، چیزی جز پاک‌کردن صورت مسئله و سرپوش‌گذاشتن بر مشکلات اصلی در ایجاد بحران آب نخواهد بود^{۱۴}. یکی از مشکلات اصلی و ریشه‌ای منابع آب در ایران که سبب ایجاد بحران‌های متعدد آبی در نقاط مختلف کشور از قبیل هیرمند، کارون، کرخه، جراحی، ارومیه و غیره شده است، رویکرد نامناسب مدیران و سیاست‌گذاران آبی در مقوله مدیریت و حکمرانی بر آب است که بیشتر دیدگاه مهندسی و سازه‌ای به مسئله مدیریت منابع آب دارند تا نگاه مدیریتی و حکمرانی بر آن. از این رو بخش عظیمی از اقدامات صورت گرفته در بخش مدیریت و حکمرانی منابع آب کشور، به ساخت سد و یا طرح‌های سازه‌ای انتقال آب اختصاص یافته است. نگاه کوتاه و گذرا به برخی پروژه‌های انجام شده که بحران‌های عظیم آبی را در کشور ایجاد کرده است، نشان می‌دهد که بخش عظیمی از این پروژه‌ها بیش از آن که توجه علمی و منطقی داشته باشند، به دلیل منافع محلی و مقطعی و بعضاً فشارهای سیاسی تصویب و اجرا شده است. به طوری که وزیر نیرو به صراحت به افراط در سدسازی اشاره نموده و اعلام کرده است که برخی از این سدهای احداث شده در کشور کارایی‌های لازم را نداشته و اثرات مخرب و بحران‌زای آن بیشتر از اثرات مثبتش بوده است (صالحی و نیکنامی، ۱۳۹۲: ۱۲۱)

۵- چالش‌های امنیت زیست‌محیطی ایران

پیش‌بینی‌های صورت گرفته توسط سازمان ملل، نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها از جمله ایران به جهت عدم داشتن استراتژی مناسب، در سال ۲۰۲۵ به بعد با مشکل کمبود شدید آب روبه‌رو خواهد بود. (مهکویی و همکاران، ۱۳۹۳)

حوزه کارائیب، آسیای غربی (خاورمیانه) و اروپای غربی انجام شده است. این مطالعات نشان می‌دهد که ریشه اصلی بحران‌های آبی در این مناطق سوءمدیریت و عدم سازماندهی مناسب در حکمرانی منابع آب بوده و کمبود منابع آب مسئله بحران آب را تشدید کرده است. امروزه راهبردشناسان بر این موضوع هم‌داستان‌اند که مسئله امنیت آب در جنوب غرب آسیا که فلات ایران را نیز پوشش می‌دهد، یکی از چالش‌های بنیادی است که امنیت دولت‌های این مناطق را برخواهد آشفته. براساس گزارش‌های موجود، کمبود منابع آبی، خشکسالی‌های پی‌پی به همراه ناکارآمدی مدیریت آب، جستار آب را به یکی از مهم‌ترین ابعاد بحران زیست‌محیطی ایران تبدیل کرده است که در آینده نزدیک نیز فزاینده‌گی و گستردگی بیشتری خواهد یافت^{۱۳}. همین داده‌ها نشان می‌دهند باتوجه به روند کنونی رشد جمعیت، جمعیت ایران تا سال ۲۰۲۵ به ۱۰۵ میلیون نفر خواهد رسید که این رقم به معنای کمبود ده‌ها میلیارد مترمکعب آب خواهد بود که استمرار چنین وضعیتی موضوع آب را به حوزه مسائل امنیتی می‌کشد. (رحمتی، ۱۳۹۱: ۱۳).

پس از خشکسالی ایجاد شده در هیرمند و خشک شدن دریاچه هامون و ایجاد بحران شدید آبی در منطقه سیستان و بلوچستان، در سال‌های ۲۰۰۶-۲۰۰۴، مطالعات مشترکی با همکاری ایران و کشور هلند در خصوص مشکلات حوزه و مدیریت جامع آب صورت گرفت. گزارش‌های منتشر شده پس از تکمیل این مطالعات در حوزه سیستان و بلوچستان و رودخانه هیرمند و دریاچه‌های هامون تصریح می‌کند که بحران آبی ایجاد شده در منطقه سیستان و بلوچستان ناشی از کمبود آب نیست، بلکه علت آن عدم مدیریت صحیح آب در منطقه است. به بیان ساده‌تر، منطقه سیستان و بلوچستان بیش از آنکه ^{۱۳} برای مثال قربانعلی سعادت، استاندار وقت آذربایجان غربی مرداد ماه سال ۹۳ پیش‌بینی کرده بود که در صورت بحرانی‌تر شدن وضعیت دریاچه ارومیه، پنج تا شش میلیون نفر از ساکنان حاشیه آن مجبور به مهاجرت خواهند شد و با خشک شدن دریاچه ارومیه شمار «آوارگان آب» در کشور افزایش خواهد یافت.

^{۱۴} هدف در اینجا حمایت و تشویق به افزایش جمعیت نیست. ظرفیت جمعیت کشور حدود ۲۵ میلیون نفر برای برداشت از منابع طبیعی است و افزایش جمعیت باعث می‌شود که از منابع طبیعی کشور بیش از حد ظرفیت برداشته شود.

غربی به جهت خشک شدن تدریجی دریاچه ارومیه به جهت عدم رسیدگی و سوءمدیریت صورت گرفت، می‌توان اشاره نمود. (صادقی و نادری، ۱۳۹۵: ۱۹۴-۱۹۱).

در مورد دیگری پدیده گردوغبار و ریزگردها در سال‌های اخیر سبب افزایش میزان آلودگی‌های قارچی و بیماری‌های پوسیدگی میوه و همچنین خشکیدگی برگ‌های نخل خرما شده است. پدیده گردوغبار و نشست ریزگردها بر خوشه و میوه آن در صورت عدم پوشش‌دهی خوشه‌های خرما به واسطه عوامل قارچی ترشیدگی و پوسیدگی میوه، باعث ریزش و از بین رفتن بخش زیادی از محصول خواهد شد و علاوه بر آن، سبب کاهش کیفیت آن در بازار می‌شود. بنابراین بررسی اثرات ریزگردها بر شدت بیماری‌های پوسیدگی و شناسایی عوامل مولد پوسیدگی قارچی جهت تعیین مناسب‌ترین زمان پوشش‌دهی و برداشت میوه ارقامی مانند کبکاب و مجول، سبب افزایش کمی و کیفی محصول تولیدی خواهد شد. با نشستن گرد و غبار بر میوه‌های خرما در نخلستان‌ها و در شرایط نسبتاً مرطوب، شدت خسارت میوه را به مقدار $۸/۵۳$ درصد افزایش داده، همچنین سبب افزایش ریزش میوه‌های آلوده به میزان $۱۳/۴۳$ درصد می‌گردد. میوه‌های آلوده به ریزگرد، پوسیده شده و به قارچ‌های عامل پوسیدگی و ترشیدگی مبتلا می‌شوند.

کانون‌های داخلی که منشأ طوفان‌های ریزگرد در خوزستان هستند، با مساحتی حدود ۳۵۰.۰۰۰ هکتار، به‌طور عمده از شرق و جنوب شرق اهواز تا شرق هندیجان در جنوب شرق استان گسترش دارند. علاوه بر این در غرب استان نیز بخش‌های خشک شده تالاب هورالعظیم در غرب هویزه و نواحی پیرامون آن و همچنین بخش‌هایی از شمال خرمشهر نیز جزء مناطق کانونی هستند. در بیشتر این پهنه‌ها کاهش رطوبت سطحی و شور شدن زمین در نتیجه نفوذ آب‌های زیرزمینی به خوبی دیده می‌شود. نفوذ آب‌های زیرزمینی در نتیجه خاصیت موئینگی و تبخیر آن در سطح، سبب تبلور نمک در فضای خالی بین ذرات خاک و متلاشی شدن بافت خاک شده است به‌گونه‌ای که در بسیاری از نقاط، بخش سطحی خاک به عمق

(۱۳۸) و این بحران تأثیر ویژه‌ای در ابعاد امنیتی دارد که در نظرات مسئولین و کارشناسان مختلف نیز بیش‌ازپیش در حال بیان است. زیرا حیات، تمدن و بقای نسل ایرانی و سلامت مردم به دلیل شرایط پرمخاطره آبی کشور در معرض تهدید بسیار است و موضوع رساندن آن به شهرهای مختلف از جمله شهرهای کویری و جنوبی کشور و تأمین آب شرب برای مردم تبدیل به معضل بسیار چشمگیر برای کشور شده است. منابع آبی در یک کشور از لحاظ ارزشی در حیطه اقتصاد به‌عنوان یک کالای گران‌قیمت در تبادلات کشورها و روابط بین‌المللی شناخته می‌شود و بی‌شک با روند رشد درخواست برای آن و به‌تبع کمبود در این زمینه به‌سهولت به یک کالای باارزش امنیتی مبدل می‌شود که حتی می‌تواند بستری برای درگیری و جنگ‌افروزی به جهت تنگناهای امنیتی ایجاد نماید. از سوی دیگر چالشی که همسو با موضوع کمبودهای ناشی از سوءمدیریت در بحث آب و یا محافظت و نگهداری از زیست محیط می‌تواند بر شدت این موضوعات بیفزاید بحث افزایش جمعیت و در نتیجه رشد و تحول در الگوی مصرف آب است که خود بر شدت و تداوم موارد ذکر شده می‌افزاید. یکی از موضوعات امنیتی دیگر که در طول این همسویی شکل می‌گیرد، رقابت بر سر تصرف منابع آب‌های سطحی و عمیق است که زمینه رویارویی و نزاع و درگیری در سطوح مختلف از جامعه تا میان جوامع مختلف را با خود همراه داشته و در ادامه بر روابط سیاسی، نظامی و امنیتی یک کشور تأثیر مستقیم و بسزایی می‌گذارد. همچنان که در سال ۱۳۹۰ در ایران تهدید به استعفای از سوی نمایندگان استان خوزستان در مجلس شورای اسلامی به جهت اعتراض به عدم انتقال مستقیم آب به این استان و شکل‌گیری ناآرامی‌های اجتماعی گسترده در این استان و همچنین در منطقه شرق استان اصفهان و حتی صدمه به تأسیسات انتقال آب به یزد منجر شد. اعتراض کشاورزان در این مناطق به جهت عدم اعطای حقا به سال ۱۳۹۱ آن را تبدیل به یک موضوع امنیتی برای کشور نمود و هم‌چنین اعتراضاتی که در استان‌های دیگر همچون آذربایجان شرقی و

طیای بهشت زیبایی را در این گستره به وجود آورده است؛ شایان ذکر است که تالاب شادگان بهترین زیستگاه اردک مرمری در دنیا است. باتوجه به در خطر انقراض بودن این گونه، مشاهده ۲۵۰۰ اردک مرمری در خوزستان مژده‌ای برای علاقه‌مندان به پرندگان به شمار می‌آید. اردک مرمری، تنه‌ای قهوه‌ای‌رنگ با خال‌های نخودی دارد. این پرند آب‌های باز را می‌پسندد و در تمام فصول در تالاب شادگان قابل مشاهده است. وضعیت شادگان که در مسیر عبور و کوچ پرندگان مهاجر قرار دارد، در میان تالاب‌های ایران از بقیه وخیم‌تر است و با اینکه جزو تالاب‌های دارای تنوع بالای جانوری و گیاهی محسوب می‌شود و در صورت محافظت و رسیدگی به آن می‌توانست به یکی از مهم‌ترین قطب‌های گردشگری در کشور باشد، با این حال به یکی از بزرگ‌ترین فاضلاب‌های کشور تبدیل شده است. (نوری و آقای، ۱۳۹۱: ۱۲۸).

بسیاری از پرند‌های مهاجر شمالی در کوچ سالانه خود از این تالاب به‌عنوان مقصد نهایی استفاده کرده و به زادوولد می‌پردازند. تخریب این تالاب از زمانی آغاز شد که دست‌اندرکاران طرح نیشکر در یک اقدام غیرمسئولانه زه آب‌های ناشی از نمک‌کشی از خاک‌های شور یا به عبارتی نمک محلول آلوده را به تالاب شادگان هدایت کردند. آنچه در آمارهای موجود دستگاه‌های متولی بیان می‌شود، حاکی از کاهش قابل توجه محصول نخلستان‌های استان به‌خصوص در شادگان، خرمشهر و آبادان است که به طور مستقیم و غیرمستقیم در اثر محدودسازی و آلودگی منابع آب، خسارت دیده‌اند و صدها هزار نفر نخل از بین رفته است. ارزش اقتصادی تالاب‌ها ۱۰ برابر جنگل‌ها و ۲۰۰ برابر زمین‌های زراعی برآورد شده است. این تالاب از نظر تعداد و انواع پرند بسیار قابل توجه است، چرا که بیشترین تعداد پرند‌های در معرض خطر در این تالاب زندگی می‌کنند

نتیجه‌گیری

از بین رفتن منابع طبیعی یکی از چالش‌های پیش روی انسان‌ها است. باتوجه به ضرورت تأمین امنیت زیست‌محیطی

۵ تا ۱۰ سانتی‌متر حالت حبابی یافته و به شدت مستعد فرسایش بادی شده است. این مناطق عبارتند از:

- ۱) ناحیه جنوب غرب هویزه
- ۲) ناحیه شمال و شرق خرمشهر
- ۳) ناحیه شرق اهواز
- ۴) ناحیه جنوب و جنوب شرق اهواز
- ۵) محدوده بندر امام - امیدیه
- ۶) محدوده ماهشهر - هندیجان

مثال دیگر تالاب شادگان در استان خوزستان است. بسیاری از کارخانه‌ها، پسماندهای خود را در رودخانه‌ها و دریاها تخلیه می‌کنند. همان‌گونه که پیداست، بسیاری از این پسماندها سمی، خطرناک و ترکیبی از مواد شیمیایی هستند. بدترین سناریو در این رابطه این است که در برخی از کشورهای در حال توسعه، آب‌های زیرزمینی در اثر دفن زباله‌های سمی در اطرافشان، دچار آلودگی شده‌اند. همچنین آب در معرض آلودگی حرارتی قرار دارد. از آنجائی که تأسیسات صنعتی مقدار زیادی از آب را جهت عملیات خنک‌سازی مصرف می‌کنند، هنگامی که این آب‌ها داغ می‌شوند به منابع اصلی خود بازگردانده شده و به نوبه خود درجه حرارت آب‌ها را افزایش می‌دهند؛ لذا این امر منجر به کاهش اکسیژن موجود در آب شده و در نتیجه به مرگ ماهی‌ها و دیگر موجودات دریایی منتهی می‌شود. تالاب شادگان از مهم‌ترین تالاب‌های جهان به شمار می‌آید به جهت ایجاد اشتغال محسوب می‌شود و زمینه شغلی مستقیم و غیرمستقیم چهارهزار صیاد ماهی و پرند را فراهم آورده که ارزش سوددهی آن برای دولت به مراتب از واحدهای بزرگ صنعتی مانند فولاد خوزستان حتی بیشتر است. برخی از فعالان محیط‌زیست در خوزستان بر این باورند که متولیان طرح توسعه نیشکر با وجود آلاینده بودن صنایع، توجهی جدی به جبران خسارت‌های ناشی از اجرای طرح مذکور نمی‌کنند. در این تالاب ۱۵۲ نوع پرند از ۳۸ خانواده شناسایی شده است که به همراه مهاجران آبی مانند پلیکان پا خاکستری، عقاب دریایی دم‌سفید، اردک مرمری و اردک

ادامه مهاجرت و بیکاری افراد است که همه این موارد فشارهای سنگینی را بر حکومت وارد می‌سازد. ماهیت امنیتی مستقر در این موقعیت‌ها زمینه آغاز بسیاری از ناآرامی‌ها و نقض امنیت و آرامش روانی مردم و شروع بسیاری از اپیدمی‌ها را حوزه بهداشت و سلامت می‌شود که در ثورت عدم توجه به این روند می‌توان نابودی کامل و غیرقابل بازگشت زیستی را امری ممکن دانست. زیرا ناکارآمدی حکمرانان در سرعت عمل و تشخیص صحیح و به‌تبع سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای آن با چشم‌انداز آینده یک کشور جز منجر به ازدست‌دادن فرصت‌های نجات نخواهد بود. از این‌رو به نظر می‌رسد، اتخاذ راهبردهای مؤثر با عنایت به قوانین بین‌المللی در این زمینه و در کنار آن استفاده از تجارب کشورهای همسایه و تبیین سیاست‌هایی برای بررسی مشکلات تحقق‌یافته و جلوگیری از شدت یافتن بیشتر آنها اهمیت بسیار حیاتی دارد. از جمله وظایف اساسی دولت و دستگاه‌های مربوطه در یک حکومت آن است که به طرق پیشرفته امنیتی که امروزه در روابط بین کشورها در حوزه بین‌الملل دارای تعریف و چارچوب مشخص هستند، توجه نمایند تا بتوانند از این مجرا از میزان صدمات ناشی از این موضوع در آینده بکاهند. در این باره لازم است ایران به منظور حفظ محیط‌زیست چهارفصل خود و در راستای دستیابی به توسعه پایدار که برگرفته از سند چشم‌انداز بیست‌ساله خویش است در این مسیر پرنرگ‌تر ظاهر شود و به‌عنوان جایگاه اول در عرصه قدرت نظامی در منطقه خود برای حفظ امنیت جانی و مالی که هر دو معطوف به موضوع زیست محیط هستند، گام بردارد.

منابع و مأخذ

۱. اصلی پور، حسین؛ شریف‌زاده، فتاح. (۱۳۹۴). «راهبرد سیاست‌گذاری زیست‌محیطی کشور در بستر نظریات متعارف تصمیم‌گیری عمومی»، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۲، شماره ۸۳.
۲. افتخاری، اصغر؛ نادری باباناری، مهدی؛ میسمی، حسین. (۱۳۹۰). «بازخوانی الزامات امنیتی سند چشم‌انداز جمهوری

کشور، مدیریت دولتی به دنبال یافتن ترکیبی میان تعقل‌گرایی مدیریت و تحقق منافع عمومی است. علت اصلی بروز چالش‌های سیاست‌گذاری زیست‌محیطی کشور را باید در کنش ضعیف سازمان حفاظت محیط‌زیست جستجو کرد. این سازمان دارای چالش‌هایی از جمله عدم تناسب ساختاری با مأموریت‌های آن و سیاست‌زدگی در انتصابات مدیریتی است. سیاست‌گذاری مطلوب در عرصه محیط‌زیست کشور بایستی بومی، قابل ارزشیابی، هدایت مداوم و ... باشد. مفهوم حکمرانی محیط‌زیست دربرگیرنده جلب مشارکت عموم نهادها و کنشگران مؤثر در فرایند سیاست‌گذاری است. راهکار اساسی، اتخاذ رویکرد «حکمرانی متناسب با محیط‌زیست» در کنار «حکمرانی محیط‌زیست» است. روند رو به نزول بی‌مهری به محیط‌زیست ایران منجر به تشدید و از بین رفتن تنوع گیاهی - جانوری شده است و از سوی دیگر فرسایش، تخریب و فرسایشی خاک و مراتع در بخش‌های مختلف کشور که در دهه اخیر و تداوم آن در چند سال آینده، قطعاً کشور را با عنایت به شکل‌گیری کمبودها و به‌تبع آن مهاجرت‌های گسترده وارد چالش‌های امنیتی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پرهزینه‌تری خواهد ساخت. از این‌رو به نظر می‌رسد با توجه به تهدیدات زیست‌محیطی و افزایش آنها، می‌بایست پیرامون امنیت و حدود و ثغور آن در نگاه کلان و در مرتبه تصمیم‌گیری‌های حکمرانان یک کشور تجدیدنظر نمود و موضوع امنیت را از موضوعات نظامی و سیاسی به موضوعات زیست‌محیطی گسترش داد. وجود شرایط پرمخاطره زیستی به‌تنهایی می‌تواند در روند امنیت یک کشور تأثیر منفی گذاشته و هزینه‌های سنگینی را در روابط بین‌المللی برای آن حکومت از جمله ایران تحمیل نماید. مسائلی مانند بحران کم‌آبی، فرسایش خاک و افزایش بیابان به همراه پدیده ریزگردها می‌توانند به‌تنهایی به شدت امنیت یک کشور را متأثر خود بسازند، زیرا اولین اثر این عوامل به‌خطرافتادن سلامت عموم مردم حتی در شهرهای دیگر (مانند خشک‌شدن دریاچه ارومیه در ارومیه که طی سال‌های اخیر شهر تبریز را متأثر خویش خواهد نمود) و در

- اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴»، فصلنامه راهبرد، سال ۲۰، شماره ۶۰.
۳. بوتکین، کلر. (۱۳۸۵). شناخت محیط زیست، ترجمه عبدالحسین وهابزاده، مشهد، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
۴. پیشگاهی فرد، زهرا؛ علیزاده، عمران. (۱۳۹۰). «امنیت زیست محیطی و تحول مفهوم امنیت در قرن ۲۱»، فصلنامه چشم انداز جغرافیایی، سال ۶، شماره ۱۴.
۵. تریف، تری؛ ماندل، روبرت؛ یانگ، اوران. (۱۳۸۲). «تخریب محیط زیست و امنیت»، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، شماره ۱۶۸.
۶. جاجرمی، کاظم؛ پیشگاهی فرد، زهرا؛ مهکویی، حجت. (۱۳۹۲). «ارزیابی تهدیدات زیست محیطی در امنیت ملی ایران»، فصلنامه راهبرد، سال ۲۲، شماره ۶۷.
۷. حسینی، سید حسین. (۱۳۸۵). «بحران چیست و چگونه تعریف می شود؟»، فصلنامه امنیت، سال ۵، شماره ۱ و ۲.
۸. دادس، کلاوس. (۱۳۸۴). ژئوپولیتیک در جهان متغیر، مترجم زهرا احمدی پور، چ ۳، تهران، انتشارات بلاغ دانش.
۹. رحمتی، علیرضا (۱۳۹۱). «بررسی روند ارزیابی اثرات محیط زیستی در ایران، چالش ها و راهکارها»، محیط زیست و توسعه، سال ۳، شماره ۵، ۲-۱۵.
۱۰. سید نورانی، محمدرضا. (۱۳۸۱). جهانی شدن و محیط زیست، چاپ چهارم، تهران، اطلاعات سیاسی اقتصادی.
۱۱. صادقی، سید شمس الدین؛ نادری، مسعود. (۱۳۹۵). «تحلیل ابعاد امنیت دولت در ایران قرن بیست و یکم»، مجله دولت پژوهی، شماره ۵.
۱۲. صالحی، عبدالمطلب؛ نیکنامی، رکسانا. (۱۳۹۲). «امنیت زیست محیطی و همکاری بین المللی»، مجموعه مقالات اکولوژی سیاسی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال ۳.
۱۳. کاویانی راد، مراد. (۱۳۸۹). «تحلیل فضایی مخاطرات محیطی و بحرانهای بوم شناسی در ایران»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۱۳، شماره ۲.
۱۴. مهکویی، حجت؛ جاجرمی، کاظم؛ پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۳۹۳). «تهدیدات زیست محیطی در کشورهای منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس با تأکید بر بحران منابع آب»، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال ۴، شماره ۱۳.
۱۵. میرفخرایی، سید حسن. (۱۳۸۷). «سیاست خارجی امریکا: از امنیت بین الملل تا امنیت مبتنی بر همکاری»، مجله پژوهش حقوق عمومی، شماره ۲۵.
۱۶. نوری، غلامرضا؛ آقائی، واحد. (۱۳۹۱). «ارزیابی خطرات زیست محیطی مناطق حاشیه دریاچه ارومیه ناشی از نوسانات مرز پیرامونی طی سالهای ۱۹۸۵ تا ۲۰۱۰»، مجله مخاطرات محیطی، سال ۲.